

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

**Кваліфікаційна робота
магістра**

з теми: **«ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ДО ОВОЛОДІННЯ НОРМАМИ
ОРФОГРАФІЇ»**

Магістрантки заочної форми навчання
SoL4-M22z групи
галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка
спеціальність: 016 Спеціальна освіта (логопедія)
Федорової Аліни Сергіївни

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник, доцент
кафедри логопедії та спеціальних
методик
Тищенко Владислав Володимирович

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ДО ОВОЛОДІННЯ НОРМ ОРФОГРАФІЇ	6
1.1. Загальне недорозвинення мовлення як психолого-педагогічна проблема	6
1.2. Принципи письма в сучасній українській мові	17
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ ДО ОВОЛОДІННЯ НОРМ ОРФОГРАФІЇ В ШКОЛІ	26
2.1. Обґрунтування методики констатувального дослідження	26
2.2. Методика констатувального дослідження	30
2.3. Результати констатувального дослідження	45
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ДО ОВОЛОДІННЯ НОРМ ОРФОГРАФІЇ	53
3.1. Стратегія розробки методичних рекомендацій з формування готовності до оволодіння орфографією старших дошкільників із ЗНМ.	53
3.2. Методика формування готовності до оволодіння орфографічною навичкою старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	56
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні дослідження свідчать про збільшення групи дітей з порушеннями писемного мовлення, найбільшу кількість якої складають дошкільники з таким складним мовленнєвим порушенням, як загальне недорозвинення мовлення.[65]

На сьогоднішній день в Україні відбувається зростання вимог до дітей перед вступом до школи та ускладнення навчальних програм можуть призвести до ускладнення навчальної діяльності даної категорії дітей. Тому одним з найважливіших завдань корекційного навчання дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення є підготовка до оволодіння нормами орфографії. [65]

Діти із загальним недорозвиненням мовлення – це своєрідна категорія дітей з недостатніми передумовами до навчання грамоти. За достатньої дослідженості питань подолання фонетико-фонематичних, лексико-граматичних порушень у таких дошкільнят маловивченими залишаються проблеми змісту та структури формування комплексної готовності дітей з загальним недорозвиненням мовлення до оволодіння граматиною. Тому необхідним є здійснення роботи, спрямованої на формування, корекцію та розвиток у них необхідних передумов готовності до оволодіння нормами орфографії у дошкільному віці. [1]

Засвоєння теоретичних знань у період шкільного навчання і подальше їх використання у процесі опанування писемним мовленням супроводжується цілою низкою різноманітних труднощів, які можна віднести до двох груп: дисграфічні та дизорфографічні [61; 35; 21; 62 та інші]. Розповсюдженість орфографічних помилок у дітей із загальним недорозвитком мовлення за

даними досліджень Р. Лалаєвої, І. Прищепової, О. Корнєва [21, 55, 30 та ін.] складає 80%. Це свідчить про недостатню сформованість або всіх систем (фонематичної, морфологічної, лексичної та синтаксичної) мовної здібності, або недорозвиток одного з її компонентів (наприклад морфологічного). [4]

Отже, значимість питання підготовки дошкільнят з загальним недорозвиненням мовлення до оволодіння письмом та відсутність науково обґрунтованих розробок комплексного вивчення та формування передумов готовності до оволодіння нормами орфографії в дітей із загальним недорозвиненням мовлення визначають актуальність теми дослідження. [65]

Мета дослідження: розробити методичні рекомендації з підготовки дітей із ЗНМ до володіння норм орфографії.

Завдання дослідження:

1. на основі аналізу, порівняння та узагальнення даних науково-теоретичної літератури з'ясувати науково-теоретичні та методичні засади дослідження писемного мовлення у дітей із ЗНМ.
2. розробити та апробувати методика констатувального дослідження для вивчення стану та особливостей формування готовності до оволодіння орфографічною навичкою у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.
3. розробити методичні рекомендації з формування готовності дітей із загальним недорозвиненням мовлення до оволодіння норм орфографії.

Об'єкт дослідження: мовленнєва діяльність дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження: зміст і методика корекційної роботи з оволодіння норм орфографії у дітей із загальним недорозвиненням мовлення

Методи дослідження: аналіз, порівняння та узагальнення науково-теоретичних та методичних джерел з проблеми дослідження, спостереження,

психолого-педагогічний експеримент констатувального характеру, методи статистичного аналізу емпіричних даних, якісний та кількісний аналіз емпіричних даних.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, аналіз та узагальнення отриманих результатів дозволили нам зробити наступні висновки:

1. В українській орфографії виділяють п'ять розділів, кожен з яких ґрунтується на певних принципах – фонетичному, морфологічному, історичному. Саме принципи у комплексі з іншими складниками забезпечують наукову основу формування пунктуаційної грамотності учнів та відображають науково-теоретичні засади дослідження писемного мовлення у дітей із ЗНМ. [7]
2. Процес письма відноситься до складних усвідомлених форм мовленнєвої діяльності, що потребує залучення великої кількості мозкових операцій. Опанування процесу письма можливе лише за умови досягнення дитиною високого рівня фізичного, психічного, мовленнєвого та інтелектуального розвитку. [41]
3. Діти із загальним недорозвиненням мовлення – це особлива група дітей у яких недостатня сформованість передумов до опанування навичками письма. Тому ця група дітей потребує цілеспрямованого, систематичного навчання та підготовки до оволодіння орфографічною навичкою протягом кількох років, враховуючи особливості розвитку зазначеної групи дітей. В основі даної логопедичної роботи лежить: розвиток фонематичного сприймання (Лалаєва Р.І. [31], Г. А. Каше [16]. Крупенчук, О. І. [22]); робота над звуковимовою (Кольцова Е. П. [18, 17], Филипович Е. І. [77], Цибульська М. В. [81], Стахова, Л. Л [65]) ; розвиток навичок звукового аналізу і синтезу (Кольцова Е. П. [1718]), збагачення словникового запасу та розвиток умінь користуватися ним у повсякденному житті, розвиток граматичних навичок (Бартенева Л.І., Парасоцький О.В. [5,6,4] Соботович Е.Ф., Соботович И.Э. [61,6263]), розвиток зв'язного мовлення, розвиток дрібної моторики,

координації рухів пальців рук (Ермакова, И. А. [14], Крупенчук [26,25], Лазаренко [28]) та графічних навичок та умінь, розвиток відчуття ритму і зоровопросторової орієнтації (Ельцова [13], Алябьева [2], Ткаченко [69], Чобот [12]).

4. У рамках констатувального дослідження, спрямованого на обстеження мовлення дітей та з'ясування стану та особливостей сформованості готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до оволодіння нормами орфографії в школі, було виявлено ряд ключових результатів та особливостей. Наше дослідження охопило кілька важливих аспектів:

- 1) Фонетико-фонематичний компонент мовлення: Виявлено різні рівні розвитку цього аспекту серед дітей. Недостатність фонематичного сприйняття була помітна у певній кількості дітей, що впливає на їхню готовність до орфографії.
- 2) Лексико-семантичний розвиток: Результати дослідження свідчать про незадовільний рівень розвитку лексико-семантичних навичок у більшості дітей основної групи.
- 3) Граматичний розвиток: Діти також мають проблеми у розвитку граматичних навичок, які впливають на їхню готовність до орфографії.
- 4) Морфемна будова слів: Виявлено, що багато дітей мають недостатні уявлення про морфемну будову слів, що є важливим аспектом для орфографії.

Було визначено чотири рівні готовності дошкільників до орфографії: високий, достатній, середній, та низький. У групі основної досліджуваної категорії не було виявлено дітей із високим рівнем готовності до орфографії, а декілька дітей із нормотиповим розвитком виявилися на високому рівні. Це

показує необхідність індивідуалізованого підходу до корекційної роботи з цими дітьми.

Наше дослідження підкреслило важливість розробки та впровадження ефективних методик для підготовки дошкільників із ЗНМ до орфографії в школі, тому в контексті нашого дослідження, сформовані рекомендації націлені на покращення орфографічних та мовленнєвих навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення [66, 79]. Вони створюють основу для індивідуальних навчальних планів, які враховують потреби кожної дитини, спрямовані на розвиток конкретних аспектів мовлення та орфографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева А.Е. Подготовка детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи (ОНР) к овладению письменной речью: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Московский гос. пед. ун-т. – М., 2007. с. 194.
2. Алябьева Е.А. Логоритмические упражнения без музыкального сопровождения: метод. пособие. М.: ТЦ «Сфера», 2006. с. 64.
3. Арендарук А. О. Проблеми загального недорозвинення мовлення у дітей.
URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Medecine/7_86151.doc.htm
4. Бартенєва Л.І. Передумови формування орфографічної навички у дітей дошкільного віку з НЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. – Вип. 1. К.: «Актуальна освіта», 2004. С.134
5. Бартенєва Л.І., Парасоцький О.В. До питання подолання дизорфографій у молодших школярів з НЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. – Вип. 2. К.: «Актуальна освіта», 2005. С.66.
6. Бартенєва Л.І., Парасоцький О.В. Основні напрями діагностики дизорфографії школярів з НЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. – Вип. 4. К.: «Актуальна освіта», 2007. С.45.
7. Бондаренко Н.В. Властивості українського правопису як основа формування правописної компетентності учнів / Українська мова і література в школі, 2013. №1.
8. Выготский Л. С. Мышление и речь: Психологические исследования. – М.: Лабиринт, 1996. 416 с.
9. Грищенко О.В. Українські страви URL:
https://osvita.org.pl/uploads/images/02/99_17.pdf

10. Дідкова Л. М. Теоретичне обґрунтування проблеми загального недорозвинення мовлення: історичний аспект / Л. М. Дідкова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Вип. XV. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 127-132.].
11. Дорошенко СІ., Дудик П.С. Вступ до мовознавства. К., 1974. С. 106 -119
12. Дробішевская Ю. П., Чобот Ж. П. Особенности использования авторской методики Н. А. Зайцева в процессе подготовки к обучению грамоте детей дошкольного возраста с общин недоразвитием - Веснік ВДУ. 2014. – № 4. С. 128-123.
13. Ельцова, О. М. Основные направления и содержание работы по подготовке к обучению грамоте: учеб. -метод. пособие. СПб.: «Детство-Пресс», 2011. 320 с.
14. Ермакова, И. А. Развиваем мелкую моторику у малышей. СПб.: Литера, 2003. – 32 с.
15. Калініченко Л.В., Мельниченко Т.Є. Українська мова (за професійним спрямуванням), Кіровоград: ДЛАУ, 2011. 97с.
16. Каше, Г. А. Программа обучения детей с недоразвитием фонематического строя речи. М.: Просвещение, 1978. – 68 с
17. Кольцова Е. П. Подготовка детей с ОНР к обучению грамоте через использование коррекционно-развивающих игр и занимательного наглядного материала. Логопедический портал URL: <http://logopedy.ru/portal/logopeduseful/84-logoped-gramota.html>
18. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка. М., 1973, – 193 с.

19. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с
20. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович. К.: „Актуальна освіта”, 2007. 120 с.
21. Корнев А. Н. Дислексия и дисграфия у детей. СПб.: Изд-во “Гиппократ”, 1995. 194 с.
22. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей: Учебнометодическое пособие. СПб.: ИД "МиМ", 1997. 286 с.
23. Король А. Логопедичний сайт: Автоматизація звуків, 2020. URL: <https://www.logoclub.com.ua/zvukovimova/avtomatizatsiya-zvukiv/22-avtomatizatsiya-zvuka-z>
24. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.
25. Крупенчук О. И. Исправляем произношение. Комплексная методика коррекции артикуляционных расстройств. СПб.: Литера, 2014. – 96 с.
26. Крупенчук О. И. Пальчиковые игры. СПб.: Литера, 2003. – 32 с.
27. Лагола І., Свиріпа Л. Нова українська школа: Світ очима дитини у поетичних творах Любові Відути. URL: <https://upsh.com.ua>
28. Лазаренко О. И. Артикуляционно-пальчиковая гимнастика. Комплекс упражнений. М.: Айрис-Пресс, 2015. 32 с.
29. Лактионова О. В. Влияние некомпенсированного ОНР на формирование навыка письма и чтения у младших дошкольников. Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс» URL: <https://interactive-plus.ru/earticles/47/Action47-112269.pdf>. 6 с.

- 30.Лалаева Р. И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников. СПб.: “Союз”, 1998. 220 с.
- 31.Лалаева Р.И. Развитие фонематического анализа и синтеза // Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах. М.: Владос, 2004. С. 112-129.
- 32.Лалаева Р.И., Бенедиктова Л.В. Нарушение чтения и письма у младших школьников. Диагностика и коррекция. Ростов н/Д: «Феникс», СПб: «Союз», 2004. 224 с;
- 33.Лалаева Р.І. Серебрякова Н.В. Корекція загального недорозвинення мови в дошкільників. СПб., 2003. 160 с.;
- 34.Левина Р.Е., Никашина Н.А. Характеристика общего недоразвития речи у детей // Основы теории и практики логопедии. — М. : Изд-во Московского государственного университета, 1967. — С. 48–52.
- 35.Левина. Р. Е. Связь орфографических затруднений у младших школьников с особенностями их речевого развития // Тезисы докладов III научной сессии по дефектологии. М., 1960. С. 139 -142.
- 36.Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. М.: Наука, 1969. 306 с.
- 37.Логопед Дія: Артикуляція приголосних звуків, 2023. URL: https://logopedia.com.ua/logopedam_u/artykuliatsiia-pryholosnykh-zvukiv/
- 38.Логопедическая диагностика и коррекция нарушений речи у детей – СПб.- М.: САГА: ФОРУМ, 2006. – 272 с.
- 39.Логопедия / под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. М.: ВЛАДОС, 1999. 680 с.
- 40.Логопедия: методические традиции и новаторство // Под ред. С.Н.Шаховской, Т.В.Волосовец. – М.: МОДЭК, 2003. – 336 с.

41. Логопедія. Підручник. За ред. М.К.Шеремет. К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. 376 с.
42. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М.К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 672 с.
43. Лопатин Л. В. Комплексный подход в диагностике и коррекции общего недоразвития речи у детей – М. : Просвещение, 1979. – 232 с
44. Лурия А. Р. Язык и сознание. М., 1998. 416 с.
45. Ляпидевский С. С., Гриншпун Б. М. Расстройства речи у детей и подростков: О классификации речевых расстройств – М. : Просвещение, 1969. – 112.
46. Марченко І. С., Дудка О.О. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Особливості комунікативного розвитку дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2015. - Вип. 29. - С. 60-66.
47. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст). – М.: ВЛАДОС, 1997. – 304 с.
48. Мацюк, Г. В. "Барви весни: інтегроване заняття в логопедичній групі." Журнал "Навчальний дошкільний заклад", № 2(38), 2010. URL: <http://dnz-romashka.at.ua/best/2-a.pdf>
49. Могильова Н.М. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи: навчальний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2001. 123 с.
50. Мудрик І.Л. Матеріал: «Чарівна подорож у Країну казок». URL: <https://vseosvita.ua/library/carivna-podoroz-u-krainu-kazok-551022.html>

- 51.Н.Г. Пахомова. Закономірності та умови формування мовленнєвої готовності до навчання дітей дошкільного віку з дизартрією. / Дефектологія, №1, 2005. С.27-34.
- 52.Новак О. М. Психологічні аспекти писемного мовлення. Актуальні питання корекційної освіти: зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Вип. II. Педагогічні науки. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2011. С. 183–192
- 53.Новікова, Л.В. Екологічна стежина «Осілля мандрівка» (за казками В.О. Сухомлинського) для дітей старшого дошкільного віку.
- 54.Подласый, И. П. Педагогика: 100 вопросов - 100 ответов: учеб. пособие для вузов. М.: Владос, 2004. 365 с
- 55.Прищепова И. В. Профилактика дислексий и дизорфографий у младших школьников с нерезко выраженным общим недоразвитием речи.: Дис. ...канд. пед. наук. Л., 1991. 320 с.
- 56.Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. К., 2012. – 258 с.
- 57.Рібцун Ю. В. Теорія і практика сучасної логопедії: Обстеження лексичної сторони імпресивного мовлення дошкільників із ЗНМ – К., 2007. – Вип. 4. – С. 95–103.
- 58.Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови у дітей / М.А. Савченко. – 2-ге вид., доп. – К. : Освіта, 1992. – 176 с.
- 59.Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников. М.: ВЛАДОС, 1997. 256 с.
- 60.Смирних С. П. Нарушения речи. Причины и ранняя коррекция – М. : Просвещение, 1990. – 174 с.

- 61.Соботович Е. Ф., Соботович И. Э. Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи: Особенности формирования языкового сознания у детей дошкольного возраста в процессе спонтанного речевого развития. – К.,1989. – 121 –126 с.;
- 62.Соботович Є. Ф. Дефектологія: Концепція загальномовленнєвої підготовки дітей до школи. 1997. № 1. С. 2-7.
- 63.Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. – К.: Видавничий дім Дмитро Бураго, 2015. – 308 с.
- 64.Старостенко В.А. Матеріал: Заняття для дітей із ЗНМ URL: <https://vseosvita.ua/library/zanatta-dla-ditej-iz-znm-484434.html>
- 65.Стахова Л.Л., Мельниченко Д.В. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції : Особливості підготовки дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення до навчання грамоти - Суми: ФОП Цьома С.П., 2018. — С. 95-98
- 66.Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. — К.: Академвидав, 2005. — 520 с.
- 67.Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 4 / Редакційна колегія: В. І. Бондар, Л. І. Бартенєва, Е. А. Данілавічюте, В. В. Засенко, І. М. Ляхова, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, В. В. Тищенко, М. К. Шермет. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 166 с.
- 68.Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. - 2013. - Вип. 23(2). - С. 396-405. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23%282%29__54

- 69.Ткаченко Т. А. Учим говорить правильно. Система коррекции общего недоразвития речи у детей 5 лет. / Т. А. Ткаченко: пособие для воспитателей, логопедов и родителей. М.: Издательство «Гном и Д», 2001. 112 с.
- 70.Трофименко Л. І. Дефектологія: Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів – 2007. – № 3. – С. 34-40.
- 71.Трофименко Л. І. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання: Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення – 2013. – С. 9 – 13.
- 72.Трофименко Л. І. Діагностика особливостей лексичної компетенції у дітей із важкими порушеннями мовлення URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718666/1/>
- 73.Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку Навчально-методичний посібник – К. – 2015. <http://lib.iitta.gov.ua/8723/>
- 74.Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ Програмно-методичний комплекс. К.: ПП «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
- 75.Українська мова: комплексне видання для підготовки до ЗНО: навч. посіб. О. В. Дияк, В. М. Прудка. К.: Літера ЛТД, 2014. 512 с.
- 76.Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 5/Сост. С.Ф. Егоров. М.: Педагогика, 1990. 528 с.
- 77.Филипович Е. И. Подготовка к обучению грамоте детей дошкольного возраста с ОНР / Программа профессиональной переподготовки «Дефектология. Логопедия». М.: 2014. 18 с.

- 78.Филичева Т. Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: Практическое пособие. - М.: Айрис - пресс. 2004. - 224 с.
- 79.Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: "Академія", 2002. - 528 с.
- 80.Хімей К.С. Матеріал: Подорож до країни казок. URL: <https://vseosvita.ua/library/podoroz-do-kraini-kazok-556830.html>
- 81.Цыбульская М В. Современный подход к обучению грамоте детей с общим недоразвитием речи в условиях детского сада. МБДОУ «Детский сад «Аленка» Абакан URL: <https://profhelp.net/586365/>
- 82.Шевченко М. В. Формування знань та умінь з рідної мови у молодших школярів із загальним мовленнєвим недорозвитком.: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. К., 1996. С. 24
- 83.Шеремет М. К. Проблема мовленнєвої тривожності у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями / М. Шеремет, Н. Базима, О. Мороз // Логопедія.- № 5, 2015. - С. 93–99.
- 84.Шикун, Т. В. Освітня лінія: мовленнєвий розвиток (для дітей 5-го року життя) - Конспект підгрупового логопедичного заняття. «Центр розвитку дитини», м. Славутич, Київська область.
- 85.Шукшина Л.М. "Дидактичні ігри та вправи з експериментування: словотворення." Vseosvita. URL: <https://vseosvita.ua/library/didacticni-igri-ta-vpravi-z-eksperimentuvanna-slovotvorennja-461155.html>
- 86.Ястребова А.В., Спирина Л.Ф., Бессонова Т.П. Учителю о детях с недостатками речи. – М.: АРКТИ, 1997. – 131 с.